

A hagyományos szőlőműveléshez köthető borszőlő-fajták területi aránya Magyarországon 2015-ben és 2020-ban

FAZEKAS ISTVÁN, NYITRAINÉ SÁRDY DIÁNA ÁGNES,
TARANYI DÓRA, VARGA ZSUZSANNA

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Szőlészeti és Borászati Intézet, Budapest

E-mail: Fazekas.Istvan@uni-mate.hu

Összefoglalás

Jelen közleményben a hagyományos borszőlőfajták helyzetét, szerepét értékeljük a hazai fajtaösszetételben. Elemzésünk csak azokra a fajtákra terjed ki, amelyek 2020-ban a hegyközségek nyilvántartásában szerepeltek. A vizsgált 37 fajta 2020-ban Magyarország összes szőlőterületének 34,8%-át tette ki, ami gyakorlatilag megegyezik a „világ” és egyéb nemzetközi fajták területi arányával (34,9%) (Fazekas et al. 2021). A „hagyományos” szőlőműveléshez köthető borszőlőfajták összes területe 2020-ban az elmúlt évtizedekhez hasonlóan tovább csökkent, kivételt jelentett a vörösborszőlőfajták csoportja, ahol nagyobb telepítések voltak Kékfrankosból. Ha a szőlőfajták területének változását egyenként vizsgáljuk, árnyaltabb képet kapunk. A listában szereplő 37 fajta közül 18 területe csökkent, 8-é nőtt (ha a 6 újonnan megjelent fajtát is ide számítjuk akkor 14), 5-é változatlan maradt a vizsgált időszakban. 6 újonnan megjelent fajta is van a listában, 2 fehér- és 4 vörösborszőlő fajta. A 2015-2020 közt 100 ha-nál nagyobb területvesztéséget szenvedett fajták a 'Furmint', az 'Olasz rizling', a 'Leányka', az 'Ezerjő', a 'Kövidinka', az 'Arany sárfehér', a 'Kékoportó' és a 'Kadarka' voltak. Több hagyományos borszőlőfajta területe megnövekedett, első helyezett a 'Kékfrankos', második a 'Királyleányka' és harmadik a 'Sárgamuskotály' lett.

Kulcsszavak: magyarországi fajtaösszetétel, hagyományos fajták, magyar fajták

Bevezetés

A fajta a mezőgazdaság szinte valamennyi ágazatában (állattenyésztés, növénytermesztés, kertészet) kulcsfontosságú tényező, mert a természetségi cél elérésének legfőbb eszköze.

Az ezredforduló óta egyre nagyobb változásokat okozó klímaváltozás hatásainak fényében sokasodnak a kérdések, elvárások a szőlőfajta használatl kapcsolatban. A klímaváltozáshoz való alkalmazkodás előnye lehet, hogy sok a termesztett fajta, nagy a fajtaválaszték.

A termesztett fajták egy része természetes rendszerbe sorolható, másik részük pedig keresztezéssel előállított fajta. A hagyományos szőlőművelést képviselő fajtákat, amelyeket nevezhetünk „hungarikumok”-nak is, az első csoportba kell keresnünk. Egy részük őshonos kárpát-medencei fajta. Tágabb értelemben ide sorolhatjuk azokat a pontuszi fajtákat is, amelyeknek nem a Kárpát-medence az őshazája, hanem például a Balkán, Pontosz vidéke vagy Grúzia. „Hagyományos”-nak lehet nevezni azokat a fajtákat is, amelyeket régóta természetnek hazánkban, s így magyar fajtákká váltak, bár származásukat tekintve a nyugati (‘Olasz rizling’, ‘Cirfandli’) vagy a keleti (‘Juhfark’, ‘Leányka’, ‘Kékfrankos’, ‘Kékoportó’ (Portugieser), ‘Menoire’ (Kékmedoc)) változatscsoportba tartoznak.

Természetesen a fajtakinálat (fajtaválaszték) és a fajtaösszetétel közé sohasem lehet egyenlőségjelet tenni. A legjobb fajtakinálat sem tükröződik vissza rövid időn belül a fajtaösszetételben. Ráadásul a fajtaválaszték törvényi szabályozása a múltban igen sűrűn változott. Részben ezzel magyarázható, hogy számos olyan hagyományos borszőlőfajtából van még szőlőültetvény hazánkban, amelyek állami minősítését időközben visszavonták, vagy el sem jutott annak idején az állami elismerésig, illetve állami minősítése még várat magára.

A szőlő- és bortermelés hagyományos értékei iránti érdeklődés a rendszerváltás óta töretlen mind termelői, mind fogyasztói oldalról. Szerepük a klímaváltozás tükrében még fontosabbá válhat. A fajták e csoportjának egy része magasabb savtartalommal és sok esetben alacsonyabb beérési mustfokkal volt jellemezhető, ami a múltban, de rossz évjáratokban, a jelenben sem nevezhető természeti értéknek. Ugyanakkor a globális felmelegedés szőlőtermesztést – borászatot érintő problémák közé olyan minőségi tényezők tartoznak, mint a magas alkoholtartalom, alacsony savtartalom.

Mindez arra sarkall bennünket, hogy a rendelkezésre álló statisztikai adatok tükrében megvizsgáljuk Magyarországon a hagyományosnak számító borszőlőfajták helyzetét, illetve szerepét, jelentőségét 2020-ban a szőlőfajta-összetételében. Elemzésünk során a Hegyközségek Nemzeti Tanácsa (HNT) birtokában lévő adatokra támaszkodtunk.

Irodalmi áttekintés

A Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal (NÉBIH) által kiadott Nemzeti Fajtajegyzék 2020-ban 103 (78 fehér, 25 vörös) államilag elismert borszőlőfajtát sorolt fel. Ugyanebben az évben a „szaporításra egyedileg engedélyezett szőlőfajták” száma 18 (7 fehér, 11 vörös) volt, ami összesen, az előzőekkel együtt, 121 listába vett fajtát jelentett. A fajtahasználat és a fajtaösszetétel közé nem tehetünk egyenlőségjelet. Vannak olyan listába vett fajták, amelyekből 2020-ban nem volt nyilvántartott szőlőterület. Ugyanakkor számos olyan borszőlő van a fajtaösszetételben, mely a Nemzeti Fajtajegyzékben (NF, 2020) különböző okokból (minősítésre váró vagy a természetből kiszoruló, eltűnő fajták; Községi Fajtajegyzékben szereplő borszőlők) nem található meg (Lőrincz et al. 2015). A fajtaleírások során, a vizsgálatba vont borszőlőfajták helyzetének áttekintésekor, szerepük, jelentőségük számbavételekor összefoglaló ampelográfiai munkákra és szakcikkekre támaszkodtunk (Bényei és Lőrincz 2005; Csepregi 1997; Csepregi és Zilai 1989; Csepregi és Zilai 1960; Hajdu 2012; Lőrincz és Fazekas 2015, Lőrincz et al. 2015; Németh 1970; Tóth és Pernesz 2001).

Anyag és módszer

A 2020-as Nemzeti Fajtajegyzék 37 hagyományos termesztéshez köthető borszőlőt tartalmaz, ez számottevő gyarapodás (2011-ben 16 volt még csak) (Lőrincz és Fazekas 2015), melyre a fajták korlátolt száma miatt véges határokon belül számolhatunk csak.

A görcső alá vett hagyományos fehérborszőlő- és vörösborszőlő-fajták azok voltak, amelyek 2020-ban a hegyközségek adatszolgáltatásában területtel bírtak. Ezek a fajták abc sorrendben, fehér-vörös bontásban a következők: 'Arany sárfehér', 'Piros bakator', 'Bánáti rizling', 'Barátcsuha', 'Budai', 'Cirfandli', 'Csomorika', 'Ezerjő', 'Furmint', 'Gohér', 'Hárslevelű', 'Járdovány', 'Juhfark', 'Kéknyelű', 'Királyleányka', 'Kövérzölő', 'Kövidinka', 'Leányka', 'Mézes', 'Olasz rizling', 'Pintes', 'Piros szlanka', 'Pozsonyi fehér', 'Sárfehér', 'Sárga muskotály', 'Szeremi zöld', 'Zöld szagos', 'Csókaszölő', 'Kadarka', 'Kékfrankos', 'Kék bakator', 'Kékoportó', 'Menoire' (Kékmedoc), 'Fekete járdovány', 'Fekete leányka', 'Purcsin', 'Tihanyi kék'.

Helyzetkép

A hagyományos fehérborszőlő-fajták területét a vizsgált években (2015, 2020) az 1. táblázat, a vörösborszőlő-fajtákét a 2. táblázat ismerteti.

Az 1-2. táblázatban összesen 37 fajta szerepel, 27 fehérborszőlő-fajta és 10 vörösborszőlő-fajta. Így a 2020-ban regisztrált összes szőlőfajta (121 db) 30%-a köthető a hagyományos szőlőtermesztéshez. Ha csak a 2020-ban 10 ha-nál nagyobb területen termesztett borszőlőfajtaikat vesszük számba, akkor mindösszesen 14 fehérborszőlő és 4 vörösborszőlő akad fenn a rostán a vizsgált fajtacsoportból és ez a fajtajegyzékben szereplő összes fajtának a 16,5%-a. Közülük kilenc fajta, a 'Barátcsuha', 'Bánáti rizling', 'Csomorika', 'Gohér', 'Járdovány', 'Mézes', 'Szeremi zöld', 'Fekete járdovány' és a 'Fekete leányka' nem szerepel a Nemzeti Fajtajegyzékben (2020).

Területi részarányukat tekintve az összes szőlőterülethez képest kedvezőbb képet kapunk, hiszen az összes szőlőterület 34,8%-át a hagyományos fajták adják. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezzük, hogy ez az arány 2001-ben még 44,7% volt, ez azt jelenti, hogy a fajtacsoport súlya csökkent a fajtaösszetételben az utóbbi 20 évben.

Ha a szőlőfajta területének változását egyenként vizsgáljuk, árnyaltabb képet kapunk. A listában szereplő fajta kisebb hányadának nőtt, nagyobb részének viszont csökkent, vagy változatlan maradt a területe.

1. táblázat. Magyarország hagyományos fehérbort adó szőlőfajtáinak területe 2015- és 2020-ban

Sorszám/ Number	A szőlőfajta neve/ Grape variety	Terület / Area		Trend
		2015 ha	2020 ha	
1.	Furmint	3946	3712	↓
2.	Olasz rizling	3905	3517	↓
3.	Hárslevelű	1610	1524	↓
4.	Királyleányka	801	966	↑
5.	Sárga muskotály	735	879	↑
6.	Leányka	744	604	↓
7.	Kövidinka	664	530	↓
8.	Ezerjő	689	399	↓
9.	Arany sárfehér	630	288	↓
10.	Juhfark	196	174	↓
11.	Kéknyelű	49	49	→
12.	Kövérzőlő	48	42	↓
13.	Cirfandli	25	22	↓
14.	Piros szlanka	34	13	↓
15.	Pozsonyi fehér	10	9	↓
16.	Budai	6	6	→
17.	Pintes	2	2,6	↑
18.	Sárfehér	2	2	→
19.	Bánati rizling	2	1,7	↓
20.	Piros bakator	1	1,2	↑
21.	Zöld szagos	1	1	→
22.	Csomorika	0,6	0,6	→
23.	Gohér	0,6	0,4	↓
24.	Mézes	0,5	0,4	↓
25.	Járdovány	-	0,3	↑
26.	Barátság	-	0,2	↑
27.	Szerémi zöld	n.a.	0,1	↑
	ÖSSZESEN	14101,7	12744,5	↓

(Forrás: HNT: 2015, 2020)

Megjegyzés:

•A Nemzeti Fajtajegyzék (2020) fajtaválasztékában egy olyan hagyományos fehérborszőlő-fajta szerepel, a Demjén, amelyből 2020-ban nem volt nyilvántartott ültetvény.

Note:

•Not registered in the National List of Grapevine Varieties (2020): Demjén

•Trends: → equal; ↑ increased; ↓ reduced

Table 1. Changes in area size of traditional hungarian white wine varieties in 2015/2020 (Source: HNT 2015, 2020)

2. táblázat. Magyarország hagyományos vörösbor adó szőlőfajtáinak területe 2015- és 2020-ban

Sorszám/ Number	A szőlőfajták neve/ Grape variety	Terület / Area		Trend
		2015 ha	2020 ha	
1.	Kékfrankos	7152	7704	↑
2.	Kékoportó	1080	827	↓
3.	Kadarka	380	281	↓
4.	Menoire (Kékmedoc)	61	62	↑
5.	Fekete leányka	-	2,6	↑
6.	Csókaszőlő	3	2,2	↓
7.	Kék bakator	2	2,3	↑
8.	Purcsin	-	0,3	↑
9.	Fekete járdovány	-	0,2	↑
10.	Tihanyi kék	-	0,1	↑
	ÖSSZESEN	8678	8881,7	↑

(Forrás: HNT: 2015, 2020)

Megjegyzés: Trend: → változatlan terület; ↑ növekvő terület; ↓ csökkenő terület

Note: Trends: → equal; ↑ increased; ↓ reduced

Table 2. Changes in area size of traditional hungarian red wine varieties in 2015/2020 (Source: HNT 2015, 2020)

Fehérbort adó hagyományos fajták

Mindkét évben a 'Furmint' volt a legelterjedtebb fehérborszőlő-fajta. Származása pontosan nem ismert, egyesek szerint a Balkán-félszigetről került először a Szerémségbe, mások szerint Tokaj-Hegyalján született. Pontuzsi fajta. Conculatát alkot, de a három fajta közül (fehér, piros, változó) csak a fehéret termesztik. Szlovéniában Sipon, Horvátországban Moslavac néven ismert. A filoxeravész előtt az akkori Magyarországon a legelterjedtebb szőlőfajtának számított, minden borvidéken meghatározó fajta volt. Nagyon fontos jellemzője a botritiszre (szürkerothadás és nemesrothadás) való érzékenysége.

A második legelterjedtebb fehérborszőlő-fajta az 'Olasz rizling' volt, területének csökkenése lassult, a 2005-2010 közötti 40%-os csökkenéshez képest. Származása ismeretlen, morfológiai bélyegei alapján a nyugati (occidentalis) változatcsoportba tartozik. Régóta ismert fajta. Széles körű elterjedése a filoxeravész utánra tehető. 1960-ban 26 ezer ha, 1970-ben még 20 ezer ha volt ebből a fajtából hazánkban. Legjobb minőséget a Balaton környékén adja. Sok tekintetben a legmegbízhatóbb fajták egyike, ezért közkedvelt a termesztők körében.

Területi elterjedtségben az első helyért vetélkedő két szőlőfajta között nagy a különbség. Az 'Olasz rizling' az ország valamennyi borvidékén jelen van, több mint 10 ha területtel, addig a 'Furmint' 99%-ban két borvidéken (Tokaji – 98%; Nagy-Somlói – 1%) található. Tokaj-Hegyalja fő fajtája, a borvidék összes területének mintegy 2/3-án ezt a fajtát termesztik. A Nagy-Somlói borvidéken is meghatározó jelentőségű. Az ott munkálkodók a 'Furmint'-ot tekintik a 'Juhfark' mellett a borvidék arculatát meghatározó, zászlós fajtának.

A 'Hárslevelű' területe a vizsgált időszak során. Tokaj-Hegyalja másik jellegzetes fajtája. Összes ültetvényeinek közel 70%-a Tokaji borvidéken van. A hagyományoknak megfelelően nagyobb

területen ezen kívül az Egri (Debrői), a Mátrai, a Nagy-Somlói és a Villányi (Siklói) borvidéken termesztik. Hazánkban őshonos, pontuszi fajta. Zemplén szülőtte, feltehetően természetes beporzással és termékenyüléssel létrejött magonc. Az 1800-as évek első felében került a termesztésbe. Elsősorban a Kárpát-medencében, az egykori Osztrák-Magyar Monarchia területén ismerik és termesztik. Igényes fajta. Laza, hosszú fürtjeivel nem tartozik a nagyon rothadékonny fajták közé. Azokon a borvidékeken, ahol eddig helye volt, a jövőben is helye lesz. Jellegzetes magyar fajta.

A hagyományos, pontuszi változatsoportba tartozó fajták közül az 'Arany sárfehér', az 'Ezerjő', a 'Kövídinka', a 'Piros szlanka' és a 'Pozsonyi fehér' fajták területe csökkent a vizsgált években. 1970-ben a 'Kövídinka' fajtát 20 ezer ha-on termesztették, sokáig vezette a fehérborszőlők sorát. Ugyanekkor az 'Ezerjő' területe 15 ezer ha, az 'Arany sárfehér' területe 10 ezer ha volt. E három fajtát 2005-ben 6215 ha-on, míg 2020-ban már csak 1217 ha-on művelték. A 'Piros szlanka' (13 ha) és a 'Pozsonyi fehér' (9 ha) ezen idő alatt szinte eltűnt a termesztésből. Terveztésük az alföldi borvidékeken bekövetkezett változások (területcsökkenés, fajtaváltás) eredménye. A 'Piros szlanka' a Nemzeti Fajtajegyzékben nem szerepel.

A legerterjedtebb 25 fehérborszőlő-fajta között található még a hagyományos fajták közül a 'Királyleányka' és a 'Leányka'. A 'Királyleányka' területe 2015/2020 között 165 ha-ral nőtt, a 'Leányka' területe viszont tovább csökkent 18%-kal. A Királyleánykára Erdélyben a Segesvár melletti Dános településen találtak. Magyarországon az 1960-as évek elején Barabás térségében találták meg (Németh Márton és Kriszten György). Feltételezések szerint a 'Kövérzőlő' és a 'Leányka' természetes hibridje. A Leánykánál később érlik, de biztonságos a beérése, többet terem és savasabb a termése. A Balatonboglári borvidéken karolták fel, ma is ott van belőle a legnagyobb terület (~300 ha). A 'Leányka' valószínűleg Erdélyből származó tipikus magyar fajta. Természetes fajtarendszerezés szerint a keleti (orientalis) változatsoportba tartozik. Számos előnyös tulajdonsága ellenére (korai érés, kielégítő termőképesség, nagy vegetációs stabilitás) termesztése nagy kockázatokkal jár, mivel a szürkerothadásra az egyik legérzékenyebb fajta és lelagyulásra is hajlamos. Azokon a borvidékeken, ahol ismert és elterjedt (Mór, Eger, Mátraalja, Bükkalja), a jövőben is megőrzi jelentőségét.

A legerterjedtebb 25 fehérbort adó fajta között találjuk a 'Sárga muskotály'-t is. Termőterülete folyamatosan nőtt (879 ha) az utóbbi 15 évben. A legrégebben termesztett szőlőfajták egyike. Egyesek francia eredetűnek (ismert hasonneve Muscat Lunel), mások Elő-Ázsiából származónak vélik. Morfológiai bélyegei alapján pontuszi fajta. Összes területének 90%-a három borvidéken van: Tokaji, Balatonboglári és Mátrai. Hazánkban a legigényesebb fajták közé tartozik. Kényes nagyon, de bora a muskotályos fajták között egyedülállóan finom, nem lágú.

A hagyományos fajták közül a 'Juhfark' (174 ha), a 'Kövérzőlő' (42 ha), a 'Kéknyelű' (49 ha) és a 'Cirfandli' (22 ha) területe a vizsgált években stagnált vagy kis mértékben csökkent. Ezek a fajták egy vagy egy-két borvidékhez köthetők és termőterületük mindig is kicsi volt. A 'Juhfark' hazája a Nagy-Somlói borvidék és a Balatonfüred-Csopaki borvidék (Szentantalfa, Szentjakabfa, Balatoncsicsó). Ez utóbbi helyekről jutott vissza a Somlóra is. Nevét középnagy, hosszúkas, tömött, kissé csavarodó, a juh farkához hasonló fürtjéről kapta. Bőtermő, késői érésű, rothadásra, fagyra érzékeny fajta. A 'Kövérzőlő' (Grasa de Cotnar) régi, Erdélyből származó fajta, melyet elsősorban Romániában, a Cotnari borvidéken termesztettek. Tokaj-Hegyalján korábban is előfordult. A 'Furmint' és a 'Hárslevelű' előtt érlik, kitűnően aszúsodik. A 'Kéknyelű' származása pontosan nem ismert, feltehetően régi magyar fajta. Csak nálunk, csak Badacsonyan (kevés a Balatonfelvidéki

borvidéken is van belőle) természetik, ezért helyi fajta. Nővirágú, csak porzófajtával terem. A vizsgálatba vont hagyományos fajták között találunk még további nővirágú fajtákat: 'Bakator' (piros, kék), 'Demjén', 'Gohér', 'Sárfehér'. Különleges csoport, ugyanis a természetett fajták döntő hányada hímnős virágú, s így öntermékenyítésre képes. A nővirágú fajtáknak pollenadó fajtára van szükségük, ezért fajtatiszta telepítésre nem alkalmasak. Végül a 'Cirfandli' bizonytalan származású, morfológiai bélyegei alapján a nyugati (occidentalis) változatscsoportba tartozik. Pécs környékén fordul elő, ahol emblematikus fajta. A piac keresi, a Pécsi körzet fontos fajtája marad a jövőben is. Másból terjedése nem várható. Igényes, érzékeny fajta. Borának minősége erősen évszámra függ.

A 2020-ban 10 ha-nál kisebb területen 13 hagyományos, fehérbort adó fajtát termesztettek: 'Bakator' (piros), 'Barátság', 'Bánáti rizling', 'Budai', 'Csomorika', 'Gohér', 'Járdovány', 'Mézes', 'Pintes', 'Pozsonyi fehér', 'Sárfehér', 'Szerémi zöld', 'Zöld szagos'. Ezek a fajták összesen néhány tized százalékát képezik a fehérborszőlő-fajták összes területének. Vannak köztük egyrészt kis jelentőségű helyi fajták, mint a 'Bakator' (piros és kék bogyójú változata Badacsonyan), a 'Budai' (Badacsony és környéke), a 'Csomorika' (Somló, Pécs), a 'Gohér' (Tokaj-Hegyalja), a 'Pintes' (Dél-Dunántúl egyes borvidékein), a 'Sárfehér' (Somló) és a 'Zöld szagos' vagy 'Decsi szagos' (a Szekszárdi borvidéken), másrészt eltűnőben lévő fajták, mint a 'Bánáti rizling', a 'Mézes' és a 'Szerémi zöld'.

Vörösbort adó hagyományos fajták

Hosszú évek óta a 'Kékfrankos' a legelterjedtebb vörösborszőlő-fajta, messze kiemelkedve a többi közül. Területe a vizsgált időszakban 7%-kal növekedett (7704 ha). Valamennyi borvidéken megtalálható, s az ún. „vörösborvidékeken” a meghatározó szerepet játszó kékszőlők egyike. Legnagyobb területen a Kunsági, a Soproni és az Egri borvidéken termesztik (> 1000 ha). Jelentős a fajta jelenléte az Alföldön is kedvező természeti értékmérő tulajdonságai miatt (megbízhatóság, ellenállóképesség). Származása bizonytalan. Németh Márton szerint a keleti (orientalis) változatscsoportba tartozik. Többnyire csak az Osztrák-Magyar Monarchia egykori területén termesztik. Leginkább hazánkban terjedt el. Figyelemre méltó, hogy 1970-ben még csak 2200 ha volt hazánkban ebből a fajtából. Minden vonatkozásban a legmegbízhatóbb fajták egyike. Az Alföldön is biztonságosan termesztendő. A Soproni Kékfrankos bor fogalom, és a Bikavérnek is meghatározó alkotórésze. Gyorspréslésű siller borai szintén kedveltek. Rosé bora ugyancsak kiváló.

A 'Kékoportó' (Portugieser) területe a vizsgált időszakban 23%-kal csökkent, ez 10 éven belül már több mint 50%-os csökkenés a fajtánál. A 'Kékoportó' ültetvények 1/3-a a Villányi borvidéken található. Jelentős termőtáji ezen kívül még Eger és környéke, illetve a Kiskunság. Európában, s elsősorban a szőlőtermesztés északi határa közelében fekvő országokban termesztik. Magyarországon régóta ismerik. A vörösborszőlő fajtaösszetételben fontos szerepet játszik. Korai érésű, bőtermő, túlterhelésre, rothadásra érzékeny. Önálló borként elsősorban a délies jellegű termőhelyeken, máshol inkább házasítva használják, például a Bikavér fontos alkotóeleme.

A területi sorrendben a következő fajta a 'Kadarka'. Termőterülete a vizsgált időszakban tovább csökkent 26%-kal. Míg 2011-ben 532 ha volt a nyilvántartott területe, ez 2015-re 380 ha-ra, 2020-ra pedig 281 ha-ra csökkent. A fajta térvészése döntően az alföldi borvidékeken bekövetkezett változások (területcsökkenés, fajtaváltás) eredménye. A fajta területének csökkenésével kapcsolatban érdemes azt is tudni, hogy néhány évtizeddel ezelőtt, a nagyüzemek megjelenéséig a 'Kadarka'-t nagyságrendekkel nagyobb területen termesztették, mint most (1960 – 47000 ha, 1970 – 42000

ha). Hazánkba a török hódoltság idején került, Kis-Ázsiából a Balkánon keresztül, valószínűleg a törökök elől menekülő vagy velük együtt betelepülő délszlávok (szerbek, rácok) közvetítésével. Pontuszi fajta. A hagyományos termesztésben elterjedtségét edzettségének, homoktűrésének, gyalogművelésre való alkalmasságának, s fűszeres, zamatos borának köszönhetette. Hibái miatt (igen későn érik, fagyérzékeny, magasművelésre nem való, erősen rothad, bora színanyagban szegény) hazánkban csak nagyobb kockázattal termesztethető. A hegyvidéki Kadarka borok (Szekszárd, Villány, Eger) testesek, a laza homoktalajon (Kiskőrös, Csongrád) pedig vékonyabb, üdőbb jellegűek.

A vizsgált időszakban (2015-2020) stagnálás volt megfigyelhető a 'Menoire' (Kékmedoc, Mornen noir) szőlőfajta területét tekintve. A természetes fajtarendszer szerint a keleti (orientalis) változatscsoportba tartozik. Hazánkba Mathiász János hozatta, valószínűleg Medoc környékéről. Erre utalhat a fajta régebbi elnevezése. Rövid tenyészidejű, korai érésű fajta. A borszlők közül a legkorábban szüretelhető egyik. Lényegében az Egri borvidéken termesztik. Ezen kívül a Mátrai, a Villányi s nyomokban a Bükk borvidéken is megtalálható.

2020-ban 10 ha alatti területtel hat hagyományos vörösbor adó szőlőfajtát található a HNT adatbázisában: a 'Csókaszló', a 'Fekete leányka', a 'Fekete járdovány', a 'Kék bakator', a 'Purcsin' és a 'Tihanyi kék'. A termelők érdeklődését a hagyományos fajták iránt jól bizonyítja, hogy 2011-ben még csak két fajta volt ebben a körben. A hat fajta súlya a jelenlegi fajtaösszetételben csak tizedszázalékokkal mérhető. A 'Csókaszló' ősrégi magyar fajta. Korábban a Kadarkával együtt telepítették, annál jobb minőséget ad és biztonságosabb a beérése. A 'Kék bakator', a 'Piros bakator' fajtáknak együtt jelenleg csak Badacsonyban van jelentősége. Helyi fajta. A jövőben sem várható a fajtakör más borvidékeken való megjelenése. A 'Fekete leányka' Erdélyben elterjedt, hazánkban az észak-magyarországi borvidékeken termesztik. A 'Fekete járdovány', a 'Purcsin' és a 'Tihanyi kék' egy hektárnál kisebb területen fordul elő. A 'Purcsin' a filoxéravész előtt különösen Tokajhegyalján volt elterjedt (Csepregi és Zilai 1960), míg a 'Fekete járdovány' fajtát tévesen Kék furmintnak vélték (Németh 1970).

Mikor érnek?

Végül érdemes a fajtákat értékelni abból a szempontból is, hogy mikor érnek? A 3. táblázat a vizsgálatba vont, hagyományos műveléshez köthető borszlőfajták érési idő szerinti csoportosítását tartalmazza 2020-as adatok alapján. A besorolás az átlagos időjárású évekre vonatkozik. Az átlagostól eltérő időjárási viszonyok hatására az érési intervallumok 1-2 héttel, sőt esetleg még többel módosulhatnak, a naptári időt tekintve előbb vagy később kezdődnek.

A vizsgált időszakban az átlagosnál gyakrabban fordultak elő melegebb időjárású, magasabb aktív hőösszeget produkáló évek, és ugyancsak gyakoribbá váltak az időjárási szélsőségek, az elemi csapások is (téli, tavaszi fagy, kiugróan csapadékos év, rendkívüli aszály).

A vizsgált fajták között igen korai és igen késői érésű nincs. A fajták számát tekintve zömmel késői érésűek (26 fajta). Korán érik 4, középerésű pedig 6 fajta. Az egyes érési csoportoknak a területi részesedése a következőképpen alakult. A korán érő fajták területe 1493,4 ha (6,9%), a középerésűeké 9082,7 ha (41,9%), míg a későn érőké 11050,1 ha (51%). Ez utóbbi fajták fokozottan évről-évre érzékenyek, ugyanis a magyarországi hőviszonyok mellett a korai és középerésű fajták termesztethetők biztonságosan, vagyis azok, amelyek rendszerint szeptember végéig – október legelejéig beérnek. A késői érésű és hosszú tenyészidejű fajták beérésével egyes kedvezőtlen évjáratokban gond lehet. E fajtáknál óriási jelentőségű a termőhely megválasztása.

3. táblázat. A vizsgálatba vont, hagyományos műveléshez köthető borszőlőfajták érési idő szerinti csoportosítása (2020)

Sorszám/ Number	Érés idő / Time of ripening		
	Korai/ Early	Középérésű/ Medium	Késői/ Late
1.	Kékoportó	Ezerjő	Arany sárfehér
2.	Leányka	Gohér	Bakator (piros, kék)
3.	Mézes	Járdovány	Bánáti rizling
4.	Menoire	Kékfrankos	Barátcsuha
5.		Királyleányka	Budai
6.		Piros szlanka	Cirfandli
7.			Csókaszőlő
8.			Csomorika
9.			Furmint
10.			Fekete járdovány
11.			Fekete leányka
12.			Hárslevelű
13.			Juhfark
14.			Kadarka
15.			Kéknyelű
16.			Kövérszőlő
17.			Kövidinka
18.			Olasz rizling
19.			Pintes
20.			Pozsonyi fehér
21.			Purcsin
22.			Sárfehér
23.			Sárga muskotály
24.			Szerémi zöld
25.			Tihanyi kék
26.			Zöld szagos

Megjegyzés:

Koraiérésű: szeptember első felében érők

Középérésű: szeptember második felében érők

Későiérésű: október első felében érők

Note:

early ripening – in the first half of September,

medium ripening – in the second half of September,

late ripening – in the first half of October,

Table 3. Categorization of the investigated varieties based on the time of ripening (2020)

További főbb megállapításaink a következők

2020-ban 10 ha-nál nagyobb területen 18 (14 fehér, 4 vörös) hagyományos borszőlőfajtát (2015-ben 19) termesztettek Magyarországon. A 100 ha-nál nagyobb területtel rendelkező fajták száma ötten kevesebb, jelesül 13 (10 fehér, 3 vörös). Az 1000 ha-t 4 fajta területe haladta meg. Ezek adták a vizsgált fajták összes területének 76%-át (fehérbort adók: 'Furmint', 'Olasz rizling', 'Hárslevelű'; vörösbort adó: 'Kékfrankos').

A vizsgált 37 fajta 2020-ban Magyarország összes szőlőterületének 34,8%-a. A „hagyományos magyar borszőlőfajták területe 2020-ban az elmúlt két évtizedhez hasonlóan tovább csökkent. Ha a szőlőfajták területének változását egyenként vizsgáljuk, árnyaltabb képet kapunk. A listában szereplő 37 fajta közül 18 területe csökkent, 7-é nőtt, 5-é változatlan maradt a vizsgált időszakban, míg 7 újonnan megjelent fajta is van a listában, 3 fehér- és 4 vörösborszőlő-fajta.

A 2015-2020 közt legnagyobb területvesztést szenvedett fajták az 'Olasz rizling' (-388 ha), az 'Arany sárféher' (-342 ha), az 'Ezerjó' (-290 ha), a 'Kékoportó' (-253 ha), a 'Furmint' (-234 ha), a 'Leányka' (-140 ha), a 'Kövidinka' (-134 ha), a 'Kadarka' (99 ha) és a 'Hárslevelű' (-68 ha) voltak. Legnagyobb területnövekedés a 'Kékfrankos' esetében volt (+552 ha), a második helyezett a 'Királyleányka' (+165 ha), a 'Sárga muskotály' területe +144 ha-ral nőtt.

A vizsgálatba vont 37 fajta közül korai érésű 4, középerésű 6, míg késői érésű 27 fajta.

A korán érő fajták területe 2020-ban 1493,4 ha (6,9%), a középerésűeké 9082,7 (42%) míg a későn érőké 11050,1 ha (51,1%) volt. Az érési idő a fajta biztonságos termesztetősége szempontjából igen fontos tényező. A korai és középerésű fajták az összterület közel felét tették ki.

A hagyományos magyar borszőlőfajták területváltozásai között több ok is említhető. A legerőteljesebb hatást talán a piaci igények változása okoz. A kevésbé keresett fajták újratelepítéseinek elmaradása mellett újabb és újabb fajták kerülnek be a fajtahasználatba. A fajta- és borkínálat bősége erős versenyhelyzetet teremt a szőlőfajtáknak. A termőterületek méretének csökkenése pedig nem teszi lehetővé a kevésbé keresett fajták termesztésben tartását. Bizonyos esetekben a fajták kevésbé jó tulajdonságai is rásegítenek a területcsökkenésükhöz. Nem utolsó sorban, egyre nagyobb figyelmet kap a klimatikus tényezők változásainak a szerepe a fajtaösszetétel változásaiban.

Felhasznált irodalom

1. Bényei F. és Lőrincz A. szerk. 2005. Borszőlőfajták, csemegeszőlő-fajták és alanyok. Mezőgazda Kiadó, Budapest.
2. Csepregi P. 1997. Szőlőtermesztési ismeretek. Mezőgazda Kiadó, Budapest.
3. Csepregi P. és Zilai J. 1960. Szőlőfajtáink. Ampelográfia. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
4. Csepregi P. és Zilai J. 1989. Szőlőfajta-ismeret és -használat. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
5. Fazekas I., Nyitrai S. és Varga Zs. 2021. A „világfajták” és egyéb külföldi borszőlőfajták területi aránya Magyarországon 2015-ben és 2020-ban. Kertgazdaság, 53. (4): 20-31.
6. Hajdu E. 2012. Magyar szőlőfajták. Alany-, csemege- és borszőlőfajtáink. Mezőgazda Kiadó. Budapest.
7. Hegyközségi adatok. 2015, 2020. HNT, Budapest.
8. Lőrincz A. és Fazekas I. 2015. Tradicionális borszőlőfajták a hazai fajtaösszetételben 2005-ben és jelenleg. Borászati Füzetek (Kutatás), 6: 12-19.
9. Lőrincz A., Sz. Nagy L. és Zanathy G. 2015. Szőlőtermesztés. Mezőgazda Kiadó, Budapest.
10. Németh M. 1970. Ampelográfiai album. Termesztett borszőlőfajták 2. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
11. Nemzeti Fajtajegyzék. 2020. NÉBIH, Budapest.
12. Tóth I. és Perneszy Gy. 2001. Szőlőfajták. KSH, Budapest.

The prevalence of traditional wine grape varieties in Hungary in 2015 and 2020

FAZEKAS, I., NYITRAINÉ SÁRDY, D.Á., TARANYI, D., VARGA, ZS.

Hungarian University of Agriculture and Life Sciences,
Institute of Viticulture and Enology, Budapest

E-mail: Fazekas.Istvan@uni-mate.hu

Summary

In this present study the Hungarian presence and significance of the traditional grapevine varieties are evaluated. Our analysis focuses only on the varieties, which are registered at the Hungarian wine communities. The investigated 37 varieties cover 34.8 % of the Hungarian vineyards. The total area of the traditional Hungarian varieties further reduced by 2020, similarly to the previous two decades. If certain varieties are considered individually, the situation is more modulated. The production area of 18 varieties have reduced, that of 7 other increased, while the area size of 5 varieties remained steady. 7 new items also occurred on the lists (3 white and 4 red wine varieties). From 2015 to 2020 the following varieties suffered the most substantial decrease in area: Olasz rizling, Arany sárféher, Ezerjő, Kékoportó, Furmint, Leányka, Kövidinka, Kadarka, Hárslevelű, while Kékfrankos, Királyleányka and Sarga muskotály increased most significantly.

Keywords: traditional grape varieties, Hungary

Szerzők:

Fazekas István (kapcsolattartó szerző) – PhD, adjunktus, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Szőlészeti és Borászati Intézet 1118 Budapest, Villányi út 29-43.

Nyitrai Sárdy Diána Ágnes – PhD, docens, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Szőlészeti és Borászati Intézet 1118 Budapest, Villányi út 29-43.

Taranyi Dóra – PhD hallgató, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Szőlészeti és Borászati Intézet 1118 Budapest, Villányi út 29-43.

Varga Zsuzsanna – PhD, docens, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Szőlészeti és Borászati Intézet 1118 Budapest, Villányi út 29-43.